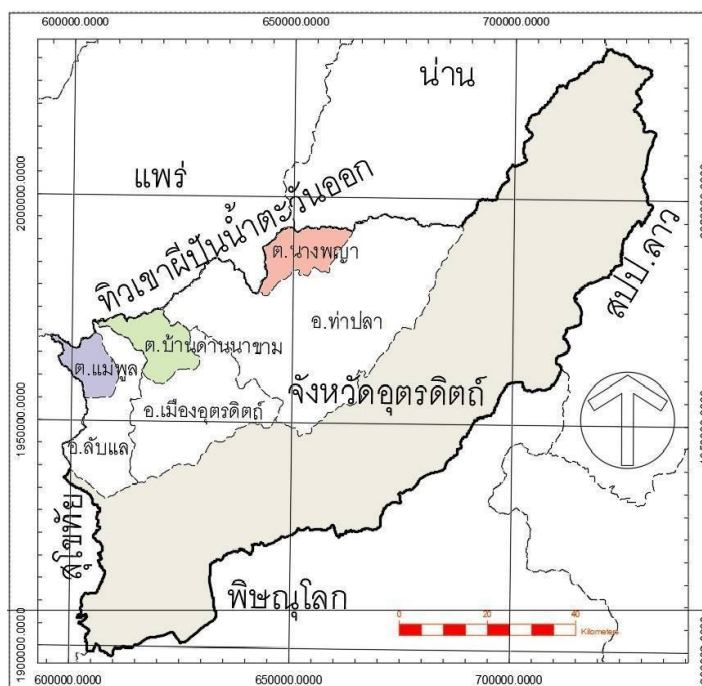

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการวิจัย

อุตรดิตถ์เป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง อยู่ในเขตรอยต่อระหว่างวัฒนธรรมล้านนา ล้านช้าง และไทยกลาง เป็นผลให้ลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภาษาถิ่นและงานประเพณีพื้นบ้านต่าง ๆ มีลักษณะผสมผสาน แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างลงตัว ลักษณะภูมิประเทศของจังหวัดอุตรดิตถ์ ประมาณ 60 % ของพื้นที่ทั้งหมด เป็นภูเขาสูงและที่สูงอยู่ในบริเวณทางด้านเหนือ และทางตะวันออกของจังหวัด โดยเฉพาะในเขตอำเภอเมือง อำเภอลับแล เป็นแหล่งปลูกไม้ผลเศรษฐกิจที่สำคัญของจังหวัด เช่น ลำสาตทุเรียน ลองกอง มังคุด เป็นต้น (จังหวัดอุตรดิตถ์. 2560. ออนไลน์) ทำให้ได้ชื่อว่าเป็น “ภูเขากินได้” โดยลักษณะพื้นที่ของจังหวัดอุตรดิตถ์ส่วนใหญ่เป็นเขตภูเขาและที่สูง มีความสูงของพื้นที่ระหว่าง 400-1,000 เมตร โดยเฉพาะทิวเขาผีปันน้ำตะวันออก (ภาพที่ 1) ที่เชื่อมต่อมาจากจังหวัดแพร่ อยู่ในบริเวณด้านเหนือและด้านตะวันออกของจังหวัดอุตรดิตถ์ ด้วยความหลากหลายทางพื้นที่ของจังหวัด ผนวกกับสภาพทางภูมิอากาศแบบฝนเมืองร้อนเฉพาะฤดู (Tropical climate)

ภาพที่ 1 ทิวเขาผีปันน้ำตะวันออก

บริเวณทิวเขาผีปันน้ำตะวันออก ครอบคลุม ในอำเภอลับแล อำเภอมือง และอำเภอท่าปลา ที่มีการทำ การเกษตรแบบวนเกษตร (Agro-forestry) ในรูปแบบของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ดิน และน้ำ จึงเห็นป่าไม้ กระจายทั่วไปในพื้นที่สวน หรือเรียกว่าเป็นระบบการทำสวนป่าธรรมชาติ มีความสมบูรณ์ของระบบนิเวศน์ และความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้ผลไม้ที่ปลูกมีความโดดเด่นด้านรสชาติเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของผลไม้ ที่ปลูกในจังหวัดอุตรดิตถ์ อาทิเช่น ทุเรียน ลองกอง ลางสาด เป็นต้น มูลค่าผลผลิตทุเรียน ลองกอง ลางสาด จากระบบวนเกษตรดังกล่าว ในปี 2558 ประมาณ 1,348 ล้านบาท หรือ ร้อยละ 17 ของ GPP ด้านการเกษตร ของจังหวัดอุตรดิตถ์ (เกษตรฯ มิ่งฉาย, 2555) อย่างไรก็ตาม มูลค่าทางเศรษฐกิจของไม้ผลที่ปลูกบนทิวเขาผีปัน น้ำ รวมทั้ง 3 อำเภอ ส่วนใหญ่เป็นพืชในกลุ่ม ลางสาดและลองกอง ที่มีพื้นที่เพาะปลูก 43,800 ไร่ มีผลผลิตอยู่ ที่ 26,000 ตันต่อปี รองลงมาคือ ทุเรียนหมอนทอง ทุเรียนหลงลับแล ที่มีพื้นที่เพาะปลูก 28,900 ไร่ ที่มี ผลผลิตอยู่ที่ 18,000 ตันต่อปี (ฐานข้อมูลสำนักงานเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์.รอบที่ 1/2558)

จากรายงานเศรษฐกิจจังหวัดอุตรดิตถ์ในปี 2560 จากสำนักงานคลังจังหวัดอุตรดิตถ์ คาดว่าเศรษฐกิจ ของจังหวัดจะขยายตัวร้อยละ 3.5 (โดยมีช่วงคาดการณ์ ร้อยละ 3.0 - 4.0) จากการฟื้นตัวของภาคเกษตรกรรม ที่คาดว่าจะกลับมาขยายตัวร้อยละ 7.8 (หรือร้อยละ 7.3 - 8.3) จากภัยแล้งที่คลี่คลาย ทำให้มีน้ำเพียงพอต่อ การเพาะปลูกทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง โดยเฉพาะผลผลิตอ้อยและข้าวที่คาดว่าจะขยายตัวดี และมีแนวโน้ม เติบโตจากจำนวนโรงงานที่เพิ่มขึ้น จึงเป็นสาเหตุให้เกษตรกรหันมาเพิ่มพื้นที่ในการเพาะปลูกผลผลิตทางการ เกษตรกันมากขึ้น ซึ่งที่ผ่านมาการเพิ่มพื้นที่ทางการเกษตร ไม่สามารถควบคุมได้ และระบบการผลิตที่ไม่มี มาตรฐาน เนื่องจากปัจจัยในกระบวนการผลิตผลผลิตทางการเกษตรมีความผันผวน เช่น ราคาปุ๋ย ยาฆ่าแมลง และการเร่งตัดจำหน่ายก่อนถึงฤดูกาลเกี่ยวเกี่ยว ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างหลักทางเศรษฐกิจของจังหวัดที่เป็น ภาคเกษตรถึงร้อยละ 30 และเมื่อมีปัญหาในกระบวนการผลิตเกิดขึ้น เกษตรกรต้องเพิ่มพื้นที่ในการทำ การเกษตรโดยการบุกรุกพื้นที่ป่า ซึ่งในปี 2561 พื้นที่ป่าบนภูเขาได้ลดจำนวนลง โดยในพื้นที่ที่ตั้งอยู่บนผืนป่า สงวน เช่น ป่าห้วยซ่าง ป่าปู่เจ้า และป่านานกกก บนทิวเขาผีปันน้ำตะวันออก ได้มีการเข้าทำการเกษตรเพื่อ เพิ่มผลผลิตให้เพียงพอต่อตลาด

จากปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นทำให้หน่วยงานภาครัฐ และผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อ นำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์ในการพัฒนาจังหวัดอุตรดิตถ์ เพราะมูลค่าทางเศรษฐกิจเกิดจากผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะผลผลิตจากบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ดังนั้นเพื่อเป็นการแก้ไขปัญหา และเพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก ด้วยนวัตกรรมและองค์ความรู้ทางวิชาการที่สามารถตอบโจทย์ความต้องการของพื้นที่ได้ จะต้องทำให้เกิดการ เรียนรู้ร่วมกันของคู่ความร่วมมือ ทั้งส่วนของเกษตรกร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนไปจนถึงภาคพาณิชย์ เพื่อการนำองค์ความรู้ทางวิชาการมาใช้พัฒนาพื้นที่ได้ในเชิงนโยบาย โดยการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ร่วมกันในการพัฒนาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรในสวนไม้ผลที่อยู่ในเขตทิวเขาผี ปันน้ำตะวันออก เพื่อให้สามารถใช้เป็นพื้นที่ทำกินแบบไม่รบกวนระบบนิเวศป่าไม้ โดยสามารถนำองค์ความรู้ ด้านการจัดการการเกษตรด้วยระบบวนเกษตรเข้ามาร่วมกับการพัฒนารูปแบบการเพิ่มมูลค่าเชิงพาณิชย์ให้กับ พื้นที่ และนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืน

จากความพยายามในการแก้ปัญหาเพื่อเพิ่มปริมาณผลผลิตในพื้นที่ดังกล่าวย่อมมีผลกระทบต่อพื้นที่ใน มิติของสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคม กอปรกับแนวทางและทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืน (sustainable development) ของภาคอุตสาหกรรมสามารถเพิ่มขึ้นได้โดยคำนึงถึงองค์ประกอบหลักที่สำคัญคือ การสร้าง สมดุลย์ระหว่างความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจและการปกป้องรักษาระบบนิเวศไปพร้อมๆกัน ซึ่งมีความจำเป็น อย่างมาก โดยยึดหลักการสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจด้วยวิธีการเพิ่มประสิทธิภาพของการใช้ทรัพยากรและ ลดการปล่อยมลพิษซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อม หลักการสร้างสมดุลย์ดังกล่าวข้างต้นได้ถูกประยุกต์เป็น

หลักการเชิงทฤษฎีเรียกว่า **ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Eco-Efficiency)** เป็นหลักการที่ถูกนำมาประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจที่ก้าวหน้าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องควบคู่ไปด้วยพร้อมๆ กับการพัฒนาที่ยั่งยืน กล่าวอีกนัยหนึ่งคือหลักการดังกล่าวสามารถนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการจัดการให้ภาคธุรกิจต่างๆ มีศักยภาพในการแข่งขันด้านเศรษฐกิจศาสตร์ระหว่างกันควบคู่ไปกับการมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพื้นที่

การนำหลักการประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจไปใช้กับภาคธุรกิจนั้นสามารถช่วยให้ธุรกิจเกิดผลกำไรที่เพิ่มมากขึ้นจากการพยายามลดการใช้ทรัพยากร หรือวัตถุดิบตั้งต้น และพลังงาน รวมถึงลดการปล่อยของเสียออกสู่สิ่งแวดล้อม จะเห็นได้ว่าหลักการของประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจนอกจากจะเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในทางธุรกิจที่สามารถตรวจวัดได้จริงและชัดเจนแล้ว ยังเป็นดัชนีชี้วัดความสัมพันธ์ด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมที่ช่วยชี้นำทิศทางและสนับสนุนให้นโยบายของรัฐมุ่งไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น อันเป็นเป้าหมายโดยรวมของประเทศในระยะยาว ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของคณะกรรมการนักธุรกิจเพื่อสิ่งแวดล้อมโลก (World Business Council for Sustainable Development : WBCSD) ปี ค.ศ. 1991 โดยภายใต้แนวความคิดนี้เน้นที่จะให้เกิดการรวมกันของการพัฒนาที่ดีขึ้นในด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอันจะนำไปสู่ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงเสนอแนวคิดในการดำเนินงานวิจัยใน **ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจของระบบวนเกษตรบนทิวเขาผีปันน้ำตะวันออกในเขต จ.อุตรดิตถ์บนวิถีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้** เพื่อการสร้างรายได้ด้วยเกษตรมูลค่าสูงจากกลไกการอนุรักษ์ป่า เพื่อนำไปสู่การพัฒนาเชิงนโยบายของจังหวัดในการสร้างระบบการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ต่อไป

1.2 วัตถุประสงค์

วิเคราะห์ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจของระบบวนเกษตรบนทิวเขาผีปันน้ำตะวันออกในเขต จ.อุตรดิตถ์

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา ได้แก่

7.1.1 สภาวะจุดสมดุล (Optimized condition) หมายถึงสภาวะที่เหมาะสมที่ทำให้เกิดรายได้ระดับครัวเรือนสูง โดยใช้เกณฑ์การวัดความเป็นป่าไม้ โดยเปรียบเทียบระหว่างพื้นที่กับระบบวนเกษตรพื้นที่ป่าทิวเขาผีปันน้ำตะวันออก และพิจารณาถึงความมั่นคงทางอาหารจากการที่เกษตรกรใช้ประโยชน์ในพื้นที่วนเกษตร ซึ่งเป็นการยกระดับรายได้ของเกษตรกรในระบบวนเกษตรควบคู่กับการรักษาระบบนิเวศป่าไม้อย่างยั่งยืน

7.1.2 การประเมินประสิทธิภาพเชิงเศรษฐกิจนิเวศ (Eco-efficiency) จะคำนวณเปรียบเทียบระหว่างสัดส่วนของมูลค่าของผลิตภัณฑ์และบริการกับผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และสัดส่วนของมูลค่าของมูลค่าของผลิตภัณฑ์และบริการกับระดับความมั่นคงทางอาหาร

1.3.2 ขอบเขตด้านประชากร ได้แก่

7.2.1 เกษตรกรเจ้าของสวนระบบวนเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์ จำนวน 953 ราย ในพื้นที่ตำบลแม่พูล ตำบลนานกกก และตำบลนางพญา

7.2.2 องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วยพื้นที่ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่พูล องค์การบริหารส่วนตำบลนานกกก และองค์การบริหารส่วนตำบลนางพญา

7.2.3 ภาศึภาครัฐและเอกชน ได้แก่ สำนักงานจังหวัดอุตรดิตถ์ สำนักงานพาณิชย์จังหวัดอุตรดิตถ์ สำนักงานเกษตรจังหวัดอุตรดิตถ์ สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดอุตรดิตถ์ สำนักงานสภาเกษตรกร

จังหวัดอุดรดิตถ์ สมาหอการค้าจังหวัดอุดรดิตถ์ สมาอุตสาหกรรมจังหวัดอุดรดิตถ์ บริษัทประชารัฐรักสามัคคี จังหวัดอุดรดิตถ์ กลุ่มนักธุรกิจรุ่นใหม่ (YEC Uttaradit) และเครือข่ายภาคีพัฒนาจังหวัดอุดรดิตถ์

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ผลผลิตที่จะได้ (Output)

- 6.1.1 เกษตรกรมีรายได้จากการผลิตพืชเศรษฐกิจในระบบวนเกษตรเพิ่มขึ้น
- 6.1.2 สังคมเกษตรกรการผลิตแบบวนเกษตร มีการปรับตัวและความสุขในพื้นที่
- 6.1.3 ทรัพยากรธรรมชาติในระบบวนเกษตรอุดมสมบูรณ์ขึ้นหรือไม่ลดความอุดมสมบูรณ์ลง

1.4.2 ผลลัพธ์ที่คาดว่าจะได้ (Outcome)

- 6.2.1 พืชเศรษฐกิจในระบบวนเกษตรมีความสามารถในการแข่งขันและเป็นพืชทางเลือกให้กับเกษตรกรได้มากขึ้น
- 6.2.2 เกษตรกรในพื้นที่วนเกษตรสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกับการอนุรักษ์ทรัพยากร
- 6.2.3 เกิดการพัฒนาผลิตภัณฑ์/อุตสาหกรรมหรือบริการนิเวศใหม่ ๆ (Ecological Services)

1.4.3 ผลกระทบที่คาดว่าจะได้ (Impact)

- 6.3.1 เกษตรกรสามารถพึ่งพาตนเองได้
- 6.3.2 สร้างความเป็นธรรมทางสังคม ความเสมอภาคในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ
- 6.3.3 เกิดกองทุนอนุรักษ์/การจัดเก็บภาษีหรือค่าธรรมเนียมในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ

1.5 ผลกระทบของโครงการ

ภายใต้โครงการการวิเคราะห์ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจของระบบวนเกษตรบนทิวเขาผีปันน้ำ ตะวันออกในเขต จ.อุดรดิตถ์บนวิถีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ เป้าหมายที่ต้องการเห็นผลคือ สภาวะจุดสมดุลสูงสุดเพื่อการยกระดับรายได้ของเกษตรกรในระบบวนเกษตรควบคู่กับการรักษาระบบนิเวศป่าไม้อย่างยั่งยืน โดยการสังเคราะห์ข้อมูล 3 มิติ คือ มิติเศรษฐกิจ มิติทรัพยากร และมิติสังคม ที่ได้เป้าหมายคือการอนุรักษ์และการสร้างรายได้มูลค่าสูง โดยการออกแบบระบบการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเชิงนิเวศ (Ecological Economics System) ที่ต้องทำให้ครัวเรือนมีรายได้สูง พร้อมกับระบบวนเกษตรก็มีเสถียรภาพสูงเช่นกัน จากผลการวิเคราะห์จะได้ระบบการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจเชิงนิเวศที่ทำให้ครัวเรือนมีรายได้สูง ในสภาวะจุดสมดุลเพื่อการยกระดับรายได้ของเกษตรกรในระบบวนเกษตรควบคู่กับการรักษาระบบนิเวศป่าไม้อย่างยั่งยืนที่สามารถนำไปใช้ในการกำหนดนโยบายระดับจังหวัดในการพัฒนาพื้นที่ได้

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

ประสิทธิภาพเชิงนิเวศเศรษฐกิจ (Ecological Economics) หมายถึง การนำมาซึ่งการแข่งขันกันในด้านศักยภาพด้านการผลิตและการบริการโดยมีจุดประสงค์ที่จะตอบสนองความต้องการของมนุษย์และนำมาซึ่งคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ในขณะที่การแข่งขันดังกล่าวมีความจำเป็นที่จะต้องตระหนักถึงผลกระทบที่มีต่อระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติให้อยู่ในระดับที่อย่างน้อยต้องสอดคล้องกับความสามารถของโลกที่จะรองรับผลกระทบที่เกิดจากการแข่งขันดังกล่าวได้ (World Business Council for Sustainable Development : WBCSD,1991)